

УДК 005.342:338.48

А.В. Денисенко, асп.

(Київський національний торговельно-економічний університет)

ОСОБЛИВОСТІ ІСНУЮЧИХ ПІДХОДІВ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ТУРИСТИЧНИХ РИЗИКІВ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ТУРИСТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті досліджено існуючі підходи до класифікації туристичних ризиків та визначено їхні особливості; ідентифіковано ключові фактори виникнення ризиків та їхній вплив на діяльність туристичних підприємств.

Ключові слова: туризм, ризик, туристичні ризики.

В статье проанализированы существующие подходы к классификации туристических рисков и определены их особенности; идентифицированы основные факторы возникновения рисков и их влияние на деятельность туристических предприятий.

Ключевые слова: туризм, риск, туристические риски.

Existing approaches to the classification of tourist risks are identified; the main factors of risks and their impact on the tourism enterprises are identified.

Keywords: tourism, risk, travel risks.

Постановка проблеми. Економіці притаманна невизначеність. Саме з існуванням такої невизначеності зазвичай пов'язують виникнення ризиків. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі представлено достатньо широкий спектр праць, в яких присутні фундаментальні розробки щодо теоретичних основ існування ризиків.

Суб'єктам туристичної діяльності притаманні певні особливості, які відрізняють її від інших видів діяльності. Це обумовлено в першу чергу специфікою туристичного продукту. Саме висока чутливість туристичного продукту до змін оточуючого середовища є тим аспектом, який впливає на існування суб'єктів туристичної діяльності в умовах високої ризикованості. Тому виникає потреба в дослідженні специфіки туристичних ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіку ризиків туризму наразі досліджено недостатньою мірою, зокрема: А.О. Овчаров аналізує можливість управління туристичними ризиками [1] і розглядає страхування як засіб управління ними [2]; В. Брич та С. Крамарчук пропонують як базу для управління ризиками у туристичному бізнесі власну класифікацію [3]; І.М. Школа, Т.М. Ореховська, О.П. Корольчук, В.Ф. Кифяк та ін. розглядають ризики як фактор впливу на ефективність діяльності туристичного підприємства [4].

Завданням дослідження є визначення й узагальнення існуючих підходів до класифікації ризиків туристичної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день існує значний доробок наукових праць, присвячених дослідженню сутності ризиків, причин їхнього виникнення, можливості управління ними та ін. Для підвищення ефективності такого управління зазвичай використовують різноманітні класифікації.

Ризики можна класифікувати за рядом ознак: джерелом виникнення (внутрішні, зовнішні), величиною ризику (низькі, середні, високі, критичні), терміном впливу (постійні, тимчасові) тощо. Обрання тих чи інших класифікаційних ознак, як правило, ґрунтується на потребах користувачів інформації. При цьому забезпечення ефективного управління ризиками на підприємстві не можливе без застосування класифікації, в основі якої лежать особливості виду господарської діяльності. Наявність дієвого механізму контролю ризиків, у свою чергу, позитивно вплине на діяльність підприємства в цілому.

О.С. Стрельцов [5] наголошує на важливості науково-обґрунтованої структуризації ризиків (тобто розподілу за джерелами їхнього виникнення) як необхідної основи одержання всебічної характеристики ризиків.

Ризик у туристичній діяльності – це ймовірність того, що підприємство зазнає збитків або витрат, якщо прийняте управлінське рішення не здійсниться, а також якщо при прийнятті цих рішень були допущені прорахунки чи помилки. Ризик закладено в самій сутності підприємницької діяльності, оскільки підприємець самостійно розпоряджається засобами виробництва, вибирає сферу діяльності, але не завжди діє правильно. У ринкових умовах підприємець постійно конкурує з іншими підприємцями, і немає гарантії, що він вийде переможцем. Підприємницький ризик – це ризик, який виникає в будь-яких видах підприємницької діяльності підприємця. В абсолютному значенні ризик може бути представлений матеріально-речовими або вартісними показниками. У відносному вигляді ризик може бути визначений як співвідношення суми можливих витрат до вартості основних й оборотних фондів. У туризмі до витрат належать незаплановані матеріальні витрати, прямі грошові витрати в результаті перевитрат грошей, незапланованих виплат, інфляції, зміни валютних курсів, розкрадання, витрати робочого часу в результаті непередбачених обставин тощо [4].

Досліджуючи різноманітні аспекти туризму, вітчизняні науковці відмічають існування та суттєвість впливу ризиків на діяльність туристичних підприємств.

Серед факторів, що впливають на розвиток туризму (наявність туристично-рекреаційних ресурсів, розвиток інфраструктури регіону, науково-технічного прогресу та ін.), М.М. Туріянська [6] виділяє також фактори ризику.

О.О. Любіцева визначає такі джерела підвищеної ризикованості, як: значна мінливість попиту, що є характерною рисою ринку туристичних послуг [7, с. 5];

випередження пропозиції над попитом [7, с. 145];

стихійні лиха та природні катастрофи, які для туризму не є однозначно негативним фактором, адже вони роблять ризикованим розвиток туризму на певних територіях, але в той же час приваблюють певну категорію споживачів [7, с. 99].

Крім того, специфіка туристичного продукту, який складається з туристичних послуг, є причиною накладання ризиків, притаманних туристичній індустрії (діяльності туристичних агентів та операторів, транспорту, готелів, ресторанів тощо), у діяльності туристичних підприємств.

При розгляданні підходів вітчизняних і зарубіжних науковців щодо класифікації ризиків туризму, можна виявити певні закономірності та розбіжності. Розглянемо підстави для їхнього існування та вирішення.

В. Брич і С. Крамарчук [3] пропонують поділяти ризики туристичного бізнесу на ризики споживачів туристичних послуг і ризики туристичних підприємств та їхньої інфраструктури. Узагальнити розглянуті вченими особливості ризиків туристичного бізнесу можна наступним чином:

1) ризики споживачів туристичних послуг:

запропоновано класифікувати за характером наслідків (дуже важкі, важкі, середньої важкості, незначні) і тривалістю дії наслідків (довго- й короткотермінові);

важко класифікувати за певними критеріями, адже більшість ризикових випадків можуть бути схожими за певною ознакою, проте відрізнятися суттєвими нюансами;

ризикові ситуації часто впливають одна з одної (наприклад, втрата майна, що призводить до стресового стану, яке шкодить здоров'ю);

2) ризики туристичних підприємств носять переважно фінансовий характер (фінансові ризики);

3) для туристичної галузі характерний особливий вид ризиків, до яких належать форс-мажорні обставини.

Науковці в роботі [3] розглядають форс-мажорні обставини як обставини непереборної сили, для яких відмінною рисою від інших ризиків є серйозність і глобальність наслідків, і пропонують поділяти цей вид ризиків на:

1) природні явища, стихійні за своїм характером (пожежі, землетруси, повені тощо);

2) екстремальні ситуації суспільного життя (військові дії, страйки, масові захворювання (епідемії) тощо).

Виокремлення форс-мажорних обставин серед ризиків, які впливають на туристичну діяльність, має вагомий підстави. Адже внаслідок їхньої дії підприємство може понести значні збитки, що в подальшому може стати причиною припинення діяльності.

В основу наведеної класифікації покладено підхід, за якого загальна сукупність туристичних ризиків поділяється на дві великі групи: ризики туристів та ризики діяльності туристичних підприємств.

Аналогічний підхід використовує А.О. Овчаров [1]. Проте науковець виділяє відмінні від попередньо досліджених [3] класифікаційні ознаки. Зокрема, в роботі [1] запропоновано розглядати ризики, притаманні туристам при плануванні та під час здійснення подорожі, як несприятливі події, пов'язані з:

1) матеріально-фінансовими втратами (втрата і псування майна, крадіжки, штрафи тощо);

2) загрозами життю та здоров'ю туриста.

Тобто на відміну від попередньої думки, викладеної в роботі [3], А.О. Овчаров [1] як основу класифікації розглядає характер втрат і загроз, що виникають у туриста на організаційній стадії та безпосередньо під час подорожі. Такий підхід можна вважати цінним не лише для потреб страхування, а й безпосередньо для цілей управління туристичним підприємством. Тобто оцінка ризиків туриста дасть змогу певною мірою спрогнозувати та, як наслідок, контролювати в подальшому наявність попиту на той чи інший туристичний продукт залежно від характеристик послуг, включених до його складу.

Узагальнюючи наведену інформацію щодо підходів науковців [3, 1] до класифікації ризиків туристів, зауважимо, що кожен з них має свої переваги, а відмінності пов'язані в першу чергу з особливостями напрямів досліджень. Перший підхід має більш узагальнений характер і може бути основою для побудови класифікації ризиків туриста на підприємстві, здійснення їхньої оцінки та ранжирування. Другий підхід є більш вузьким за рахунок наявності визначених потреб для здійснення такої класифікації (страхування). Використання обґрунтованих науковцями особливостей у комплексі сприятиме підвищенню ефективності управління ризиками на туристичних підприємствах.

Ризики туристів здійснюють опосередкований вплив на діяльність підприємств не лише у зв'язку з існуванням покладеного вітчизняним законодавством на туристичне підприємство обов'язку забезпечити страхування туристів (шляхом реалізації туристу страхових послуг в якості посередника між страховиком і страхувальником, або шляхом контролю за наявністю у туриста власної страховки, отриманої без втручання туристичного підприємства в процес страхування).

Ризики туристів, пов'язані з можливістю спожити туристичний продукт з характеристиками нижчої якості за вказані в договорі на туристичне обслуговування, можуть підвищувати ризик туристичного підприємства не реалізувати в подальшому аналогічні або повністю відмінні за своїми характеристиками туристичні продукти у зв'язку з втратою довіри споживачів, яка знайде відображення у зниженні попиту. Це буде пов'язано з втратою туристичним підприємством ділової репутації.

Також інформація про існування значних ризиків у ході здійснення подорожі для туриста може сприяти ускладненню процесу реалізації, наслідком чого може стати суттєве зниження попиту на туристичний продукт. Наприклад, привабливість для туриста здійснити подорож у регіон з високою сейсмічною активністю, політично нестабільну країну тощо.

Відрізняється напрям впливу ризиків, що діють на туриста в окремих випадках, пов'язаних зі специфічними видами туризму. Наприклад, при екстремальному туризмі, за якого даний фактор діє протилежно.

У своїй праці [2, с. 34-36] А.О. Овчаров запропонував систему управління туристичними ризиками, що базується на розумінні туристичного комплексу як складної системи, до якої входять 4 групи ризиків:

1) пов'язані безпосередньо з туристами (економічні, соціальні, національні, вікові, медичні та інші загрози, що мають місце під час підготовки, здійснення та завершення туристичної поїздки);

2) інфраструктурні туристичні ризики (небезпека знищення та/або припинення експлуатації в туристичній індустрії історико-культурних цінностей та природних комплексів);

3) технічних систем (пов'язані з порушенням комфортності та надійності усієї системи життєзабезпечення, а також зі збоєм у роботі медично-оздоровчих, транспортних, інженерно-будівельних та інших систем);

4) туристичних підприємств (класифікуються за групами підприємств: максимально залучені до туристичної індустрії та суміжні, що виготовляють супутні товари та надають супутні послуги).

Ключова роль у цій системі належить ризикам туристичного продукту. А система економічних загроз туристичного підприємства складається з продуктових ризиків та інших: інфляційних, інвестиційних, фінансових тощо.

І.М. Школа та інші вітчизняні науковці [4] при розгляді ризиків туристичних підприємств виділяють наступні види ризиків:

1) виробничий – пов'язаний безпосередньо з господарською діяльністю підприємства та визначається як імовірність невиконання підприємством своїх зобов'язань за контрактом або угодою із замовником (виражається ризиком у реалізації товарів і послуг, помилок у ціновій політиці, ризик банкрутства);

2) фінансовий – ймовірність отримання збитків у результаті проведення відповідних операцій у фінансово-кредитній і біржовій сферах, здійснення операцій з цінними паперами (кредитний ризик, процентний (відсотковий ризик), валютний ризик, ризик втраченої фінансової вигоди);

3) інвестиційний – обумовлений впровадженням нових туристичних проектів (пов'язаний з технічними нововведеннями, з економічною або організаційною сторонами виробництва, визначений «молодістю» підприємства);

4) страховий – це певна подія, на випадок якої здійснюють страхування та яка має ознаки ймовірності та випадки настання.

З кожною зазначеною науковцями [4] групою ризиків туристичне підприємство зіштовхується в процесі здійснення діяльності. Це обумовлено специфікою туризму. Наприклад, туристичний оператор не може «відмовитися» від інвестиційного ризику. У сучасних умовах для туристичного підприємства недостатнім є створення якісного туристичного продукту для приваблення споживачів. Щоб залишатися привабливим для споживачів, він має постійно вдосконалюватись. Адже навіть найкращі властивості з часом стають застарілими.

Зауважимо, що в розглянутих дослідженнях [2-4] значну увагу приділено страхуванню ризиків туризму. Даний аспект також пов'язаний зі специфікою туристичної діяльності.

Отже, в усіх розглянутих класифікаціях [2-4] важливу роль відведено ризикам туристичних підприємств, пов'язаним зі створенням і реалізацією туристичного продукту. Такий підхід пояснюється тим, що саме особливості туристичного продукту обумовлюють специфіку діяльності туристичних підприємств та, як наслідок, визначають спектр ризиків, притаманних туристичному виду господарської діяльності. До ключових характеристик туристичного продукту, які впливають на забезпечення процесів формування та реалізації туристичного продукту, можна віднести [8]:

комплексність – складається з набору послуг, внаслідок чого негативне ставлення споживача до туристичного продукту може формуватися під впливом будь-якої його складової);

вузькі часові рамки – туристичний продукт неможливо накопичувати й зберігати з метою подальшої реалізації, оскільки спожити його можна в чітко визначений термін;

вузькі просторові рамки вжитку.

Визначені аспекти обумовлюють існування особливої групи ризиків туристичних підприємств, пов'язаних з імовірністю нереалізації значного обсягу туристичних продуктів.

Усі запропоновані класифікації мають певні особливості, пов'язані перш за все з метою проведених досліджень. Їхнє комплексне застосування на підприємстві сприятиме всебічному, детальному аналізу ризиків, які можуть виникати в процесі здійснення діяльності, а отже дозволить створити комплексне уявлення про сукупний вплив ризиків на туристичне підприємство. Перелік класифікаційних ознак, який буде використовуватися на туристичному підприємстві, залежатиме від потреб користувачів інформації. Застосування обґрунтованої класифікації стане основою ефективного управління ризиками і, як наслідок, забезпечить підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому.

Висновки. Враховуючи особливості туристичної діяльності та зважаючи на існуючі підходи до класифікації ризиків туристичних підприємств, можна узагальнити результат дослідження наступним чином:

- 1) туризму притаманний високий рівень ризиків;
- 2) при здійсненні класифікації ризиків туристичних підприємств необхідно враховувати не лише ризики, пов'язані безпосередньо з їхньою діяльністю, а й ризики подорожуючих;
- 3) найбільш вагомий вплив на туристичні підприємства здійснюють виробничі ризики;
- 4) туристичним підприємствам притаманні також інші групи ризиків, які носять переважно фінансовий характер;
- 5) особливе місце в системі управління ризиками відведено аналізу можливості використання страхування як інструменту мінімізації їхніх імовірних наслідків; у зв'язку з цим виникає необхідність здійснення класифікації ризиків з урахуванням можливостей та перспектив використання страхування як інструменту мінімізації їхніх негативних наслідків;
- 6) зважаючи на широкий спектр класифікаційних ознак, за якими можливо здійснювати групування ризиків туристичних підприємств, перш за все необхідно враховувати потреби користувачів інформації.

Список використаних джерел

1. **Овчаров А.О.** Моделирование управления рисками в туристско-рекреационных системах / А.О. Овчаров // Страхование дело. – 2008. – № 6. – С. 33-45.
2. **Овчаров А.О.** Современные механизмы страхования туристических рисков / А.О. Овчаров // Страхование дело. – 2009. – № 4. – С. 4-13.
3. **Брич В.** Управління ризиками у туристичному бізнесі / В. Брич, С. Крамарчук // Наукові записки. – 2010. – №2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTNPU/geogr/2010_2/4/002Brich.pdf
4. **Школа І.М.** Розвиток туристичного бізнесу регіону: монографія / І.М. Школа, Т.М. Ореховська, О.П. Корольчук, В.Ф. Кифяк. – Чернівці: Книги – XXI, 2007. – 291 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/shkola.htm
5. **Стрельцов О.С.** Управління фінансовими ризиками в системі стратегічного управління фінансовою безпекою підприємств / О.С. Стрельцов // Вісник ДІТБ. – 2011. – №15. – С. 84-86. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/V_Ditb/2011_15/Strelcov.pdf
6. **Туриянская М.М.** Стратегические аспекты антикризисного управления туристскими предприятиями / М.М. Туриянская // Культура народов Причерноморья. – 2012. – №236. – С.93-97.
7. **Любіцева О.А.** Геопросторова організація туристичного процесу: дис. докт. геогр. наук : спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / О.О. Любіцева. – К., 2003. – 368 с.
8. **Денисенко А.В.** Контроль якості туристичного продукту як необхідна передумова забезпечення ефективності діяльності туристичних підприємств / А.В. Денисенко // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 2 (19). – С. 317-320.

© А.В. Денисенко

Надійшла до редакції 29.05.2012